

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

АНИЩЕНКО Олена Валеріївна

УДК 377(091)-055.2

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЖІНОК
В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ –
ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
НИЧКАЛО Нелля Григорівна,
Президія Академії педагогічних наук України, академік-секретар відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
ДУБАСЕНЮК Олександра Антонівна,
Житомирський педагогічний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
ПОТАПЕНКО Катерина Костянтинівна,
Київський державний лінгвістичний університет, доцент кафедри педагогіки.

Провідна установа: Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство науки і освіти України, м. Тернопіль.

Захист відбудеться 2 листопада 2000 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.455.01 в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти АПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Артема, 52-А, корпус 3, аудиторія 20.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України (04053, м. Київ, вул. Артема, 52-А, корпус 3).

Автореферат розіслано 30 вересня 2000 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Снісаренко О.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Докорінні зміни у різних сферах життя в Україні актуалізують проблеми, пов'язані з визначенням місця та ролі жінок у демократичних перетвореннях. Адже становище жінок у державі є індикатором її прогресу і не відкривши їм доступу до всіх напрямів людської діяльності, суспільство не може розвиватися повноцінно.

Україна є членом Ради Європи, серед вимог якої – сприяння встановленню рівноправності між жінками і чоловіками. Наша країна ратифікувала Міжнародні конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок та про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих жінок і чоловіків, і тим самим взяла на себе зобов'язання докласти всіх зусиль для поліпшення соціального статусу жінки, забезпечення рівних можливостей для здобуття ними освіти, створити умови для професійної реалізації тощо.

В Україні реалізується програма ООН “Гендер у розвитку”, спрямована на встановлення рівності між особами жіночої та чоловічої статі, залучення до співпраці уряду нашої держави, громадських організацій та засобів масової інформації. Засновано також ряд жіночих громадсько-політичних організацій. У різних куточках України створено окремі позашкільні установи для дівчат, жіночі ліцеї та гімназії. У рамках пілотного проекту “Уповноважена освіта” розроблено концепцію “педагогіки уповноваження”, яка впроваджується в загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах Києва, Сімферополя, Ужгорода. Проводяться міжнародні та всеукраїнські конференції з проблем жіночого руху.

Однак, як свідчать результати нашого вивчення, у розвитку жіночої освіти помітних зрушень не відбулось. У нормативно-правових державних документах з проблем розбудови освіти (Державній національній програмі “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), законах “Про освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Положенні про загальноосвітні навчальні заклади”) не враховано особливості організації навчально-виховного процесу залежно від статі.

Реформуванню професійної освіти, її організації на основі спеціальних концепцій, просвітницьких й освітніх програм, котрі базуються на гендерних підходах щодо виховання представників обох статей, на нашу думку, можуть сприяти виявлення позитивних ідей у вітчизняному досвіді функціонування жіночих закладів освіти у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Ця тема є винятково важливою, цікавою й малодослідженою. Адже тривалий час помилково вважалося, що в Україні у дореволюційний період не здійснювалося професійної підготовки жінок у спеціальних закладах освіти.

Здійснення наукового пошуку зумовило необхідність вивчення великої кількості архівних та літературних джерел, результатів дисертаційних досліджень. Окремі аспекти розвитку жіночої професійної освіти в Україні у досліджуваній період висвітлено у дисертаціях І.Волкової (фрагментарна інформація про жіночі

фахові заклади, часом, без посилання на джерела інформації), І.Малинко (особливості функціонування Вищих жіночих курсів), Л.Применко (порівняння жіночої освіти у Франції та в Україні XVIII – першої половини XX ст., до речі, без використання архівних документів). У контексті інших проблем опосередковано розглядаються деякі особливості функціонування жіночих закладів освіти у працях Н.Бенюх (дискусії щодо фармацевтичної освіти жінок у Галичині), Н.Дем'яненко, І.Улюкаєвої (педагогічна освіта жінок), Г.Лактіонової (короткий історико-педагогічний огляд розвитку жіночої освіти), І.Лікарчука (управління нижчими жіночими навчальними закладами), С.Улюкаєва (нижчі жіночі сільськогосподарські заклади), О.Цвігун (музична освіта) та у дисертаційних дослідженнях інших науковців (О.Гриви, Є.Луценка, В.Постолатія, В.Трикова, С.Якушевського). Різні аспекти становлення фахової освіти жінок у Російській імперії та зарубіжних країнах викладено у монографіях М.Захарченка, В.Кінда.

Важливими для дослідження виявилися праці з історії освіти жінок (А.Бикова, М.Левицький, О.Ліхачова, О.Назаревський, М.Песковський, О.Піллер, І.Шапіро, В.Щербина), з жіночої проблематики (М.Богачевська-Хом'як, О.Щепкіна), з історії розвитку загальної та професійно-технічної освіти (А.Веселов, Е.Днепров, Я.Звігальський, Ф.Паначин, М.Пузанов, С.Сірополко, О.Сухомлинська, Г.Терещенко, М.Ярмаченко та інші).

Аналіз значної кількості архівних і літературних джерел, що мають історико-педагогічне значення, дав змогу зробити висновок, що в Україні не здійснювалося жодного фундаментального дослідження з проблем розвитку професійної освіти жінок у другій половині XIX – на початку XX століття. Це питання не було предметом цілісного історико-педагогічного вивчення.

Актуальність теми визначається також і тим, що звернення до історичних джерел досліджуваного періоду суттєво розширює наші уявлення, зокрема, про еволюцію освітньо-виховних систем у жіночих фахових навчальних закладах різних типів; загальноосвітній рівень населення України, в тому числі жінок, та їх професійну підготовку; про закономірності розвитку жіночої професійної освіти на фоні соціально-політичних і культурних змін, що відбувалися в Україні як складовій частині Російської імперії.

Оскільки науково обґрунтована державна політика щодо жінок з урахуванням гендерних підходів робить в Україні лише перші кроки, особливого значення набувають історико-педагогічні дослідження з проблем організації професійного навчання жінок у другій половині XIX – на початку XX століття.

Викладене вище зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: ***“Розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина XIX – початок XX століття)”***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Інституту

педагогіки і психології професійної освіти АПН України при розробці теми “Становлення і розвиток професійної освіти в Україні (кінець XVIII – перша половина XX століття)” РК №0197U006394, плану роботи Відділу дидактики професійної освіти названого інституту при розробці теми “Тенденції розвитку професійно-технічної освіти в Україні, Росії та Польщі” РК №0199U000397.

Об’єкт дослідження – професійна освіта жінок у процесі її історичного розвитку.

Предмет дослідження – основні напрями, тенденції, зміст та організація жіночої професійної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття.

Мета дослідження – здійснити історико-педагогічний аналіз процесу розвитку жіночої професійної освіти в Україні; виявити загальні тенденції функціонування жіночих навчальних закладів у зарубіжному контексті; виявити раціональні ідеї історичного досвіду та можливості їх використання при розробці сучасних моделей і концепцій розвитку професійної освіти в Україні.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з другої половини XIX і до початку XX століття. Визначення нижньої межі зумовлено: соціально-економічними факторами (реформа 1861 р., зростання ролі жінок у суспільному виробництві, урбанізація, розвиток економіки України на основі капіталістичних відносин); культурно-освітніми подіями, що впливали на розвиток жіночої освіти та формуванням нормативно-правової бази (видання положень про управління жіночими навчальними закладами, затвердження наказів про їх відомчу підпорядкованість, повеління уряду про допущення жінок на державну службу тощо). Верхня межа ґрунтується на громадсько-політичних і соціально-економічних змінах, що відбувались в імперії на початку XX століття й об’єктивно зумовлювали посилення уваги органів державної влади та управління, а також громадських організацій до розв’язання проблем професійної освіти жінок.

Географічні рамки дослідження охоплюють більшу частину території України, яка у другій половині XIX – на початку XX ст. входила до складу Російської імперії і була представлена 9 губерніями, що поділялися на 3 навчальні округи (Київський, Харківський, Одеський). Проте Галичина, Буковина і Закарпаття були у складі Австро-Угорщини і, відповідно, освіта жінок розвивалась за законами цієї держави. Оскільки становлення жіночої освіти на західноукраїнських землях має свої специфічні особливості, це питання потребує окремого вивчення. Наше дослідження торкається лише окремих аспектів розвитку професійної освіти жінок у названому регіоні.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми професійної освіти жінок у педагогічній теорії.
2. Визначити тенденції розвитку жіночої професійної освіти в Україні у

зарубіжному контексті.

3. Виявити особливості розвитку мережі навчальних закладів в Україні, котрі здійснювали професійну підготовку жінок, та обґрунтувати підходи до їх класифікації.
4. Проаналізувати зміст та форми організації професійного навчання жінок у досліджуваній період.
5. Схарактеризувати особливості законодавчого забезпечення фахової освіти та професійної діяльності жінок.
6. Теоретично обґрунтувати основні напрями використання раціональних ідей з історії розвитку фахової освіти жінок з метою їх застосування при розробці нової моделі професійної освіти в Україні.

Загальна методологія дослідження базується на філософських положеннях теорії наукового пізнання, теоріях особистості, положеннях щодо розвитку особистості у полікультурному просторі; загальнонаукових принципах історизму, системності, науковості, самоорганізації як засобів вивчення становлення і розвитку педагогічних систем; філософських висновках і положеннях історичної науки про розвиток людства з урахуванням етносоціального та хронологічного чинників; концептуальних положеннях психолого-педагогічних і суспільних наук; ідеях сучасної філософії освіти, нової парадигми виховання, гуманізації та неперервності професійної освіти.

Розвиток професійної освіти жінок в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття розглядався нами з урахуванням соціально-економічних, суспільно-політичних подій, що відбувалися в Російській імперії взагалі та в Україні зокрема, а також зарубіжних тенденцій розвитку жіночої професійної освіти. На всіх етапах наукового пошуку враховувалися специфічні цілі, завдання і функції жіночої професійної освіти, яка, незважаючи на відставання від розвитку освіти чоловіків, була складовою освітньої системи держави. Діяльність жіночих закладів освіти регулювалася рядом нормативно-правових документів.

Теоретичну основу дослідження становлять положення:

філософії професійної освіти (В.Андрущенко, І.Зязюн, В.Кремень); дослідження з історії України (В.Борисенко, О.Гуржій, Л.Мельник, О.Нестеренко, В.Солдатенко, О.Субтельний); праці з історії освіти в Україні (М.Барна, Л.Вовк, Н.Дем'яненко, О.Дубасенюк, Я.Звігальський, М.Іванов, М.Мухін, К.Потапенко, С.Сірополко, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко); історії професійно-технічної освіти (С.Батишев, І.Лікарчук, Ю.Осовський); теорії та історії жіночої освіти і виховання (М.Захарченко, О.Ліхачова, І.Малинко, О.Піллер, І.Стебут); праці з історії жіночого руху і жіночої особистості та теорії жіночої соціалізації (М.Богачевська-Хом'як, Г.Лактіонова, Л.Новаківська, І.Пінчук, С.Русова, В.Сергеєва, О.Щепкіна); теорії і методики професійної освіти в Україні (А.Біляєва, С.Гончаренко, Г.Гребенюк, Н.Ничкало, О.Новіков, В.Олійник, Б.Ступарик).

Методи дослідження: статистичний, порівняльно-зіставний, структурно-функціональний, проблемно-цільовий та ретроспективний логіко-системний аналіз дали змогу виявити і систематизувати дослідницькі матеріали з проблем розвитку фахової жіночої освіти в Україні; метод екстраполяції уможливив поширення висновків, одержаних у результаті аналізу документів щодо діяльності окремих жіночих навчальних закладів на мережу установ з професійної освіти жінок; хронологічний метод сприяв розгляду теми дослідження у динамічних змінах та часовій послідовності.

Джерельна база дослідження. У процесі історико-педагогічного дослідження використано 531 джерело, з них 217 архівних. Проаналізовано документи, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ф. КМФ-2 – Друковані і рукописні видання бібліотек Москви, Ленінграда й інших міст; ф. КМФ-12 – Документи й матеріали з історії державних установ України; ф. 127 – Київська духовна консисторія; ф. 274 – Київське губернське жандармське управління; ф. 275 – Київське охоронне відділення; ф. 304 – Південно-Східне районне охоронне відділення; ф. 385 – Одеське жандармське управління; ф. 442 – Канцелярія Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора; ф. 575 – Канцелярія Київського окружного інспектора; ф. 707 – Управління Київського навчального округу; ф. 2017 – Історико-філологічне товариство; ф. 2162 – Управління Харківського навчального округу; ф. 2163 – Обласна станція з тваринництва для губерній Воронежської, Київської, Чернігівської і Харківської), Державного архіву м. Києва (ф. 16 – Київський університет; ф. 89 – Київські курси О.В. і С.В.Курдюмових з підготовки вчительок рукоділля; ф. 99 – Інспектор народних училищ 1-го району Київської губернії; ф. 163 – Київська міська управа; ф. 185 – Колегія Павла Галагана; ф. 292 – Канцелярія комісара Тимчасового уряду), Державного архіву Київської області (ф. 1 – Київське губернське правління; ф. 2 – Канцелярія Київського губернатора; ф. 347 – Дирекція народних училищ Київської губернії), Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (ф. 1354 – Ніжинські Вищі жіночі курси; ф. 1357 – Ніжинська фельдшерсько-акушерська школа). Під час роботи над дисертацією опрацьовано матеріали з питань жіночої освіти, опубліковані в 15 журналах. Також було використано довідкові видання, матеріали міжнародних та всеукраїнських конференцій з жіночої тематики. Вивчалися кандидатські і докторські дисертації, навчально-методична література.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше зроблено спробу відтворити історію розвитку професійної освіти жінок в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття; виявлено особливості функціонування та управління закладами жіночої освіти; у науковий обіг введено 88 нових архівних справ, а також ряд фактів, теоретичних ідей, які базуються на виявлених дослідницьких матеріалах. Подальшого розвитку набули положення щодо тенденцій розвитку жіночої професійної освіти в Україні на різних історичних етапах та

класифікації типів професійних навчальних закладів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в уточненні суті поняття “жіноча професійна освіта”; виявленні тенденцій, специфіки організації фахових жіночих навчальних закладів в Україні та за її межами, а також особливостей законодавчого забезпечення професійної освіти та фахової діяльності жінок; розробці підходів для класифікації закладів жіночої професійної освіти; класифікації сільськогосподарських і рукодільних навчальних закладів; теоретичному обґрунтуванні напрямів використання позитивних ідей історичного розвитку фахової освіти жінок в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні шляхів їх впровадження в практику сучасних закладів освіти. Теоретичні результати дослідження з урахуванням гендерного аспекту виховання можуть сприяти створенню нових і оновленню існуючих програм курсів і спецкурсів з історії педагогіки, освіти та культури, історії жіночого руху і жіночої особистості в Україні як у системі підготовки майбутніх вчителів, так і в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, а також в організації позаурочної виховної роботи у гімназіях та ліцеях для дівчат і в загальноосвітніх школах. Результати ретроспективного аналізу з історії розвитку ремісничої освіти жінок можна використовувати для розробки методики викладання ручної праці у загальноосвітніх школах та спеціальних дисциплін у закладах профтехосвіти, а також для написання навчальних посібників, підручників й іншої навчально-методичної літератури для професійно-технічних і педагогічних закладів. Дисертаційна робота може бути корисною для організаторів музеїв, керівників і викладачів навчальних закладів, наукових працівників, педагогів-практиків.

Основні положення дисертації **впроваджено** у Ніжинському державному педагогічному університеті імені Миколи Гоголя (довідка № 03 від 23.05.2000 р.), у Лісовосорочинській школі I – III ступенів Чернігівської обл. (довідка № 48 від 24.05.2000 р.).

Особистий внесок автора полягає в одержанні результатів дослідження і здійсненні наукового аналізу використаних джерел, введенні в науковий обіг 88 архівних справ, раніше не відомих широкому загалу науковців; поверненні із забуття імен жінок із ряду діячів жіночої професійної освіти; розробці хронологічної таблиці, яка охоплює 148 історичних фактів, подій і даних, що дали змогу цілісно схарактеризувати розвиток жіночої професійної освіти; виявленні ідей позитивного досвіду роботи жіночих навчальних закладів у другій половині XIX – на початку XX століття та розробці рекомендацій щодо їх творчого використання в сучасних соціально-економічних умовах розвитку України.

Вірогідність та аргументованість наукових результатів і висновків дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень та використанням методів, адекватних меті і завданням

історико-педагогічного дослідження; аналізом значного обсягу архівних джерел, законодавчих документів, науково-педагогічних праць.

На захист виносяться:

1. Науково обґрунтовані положення і висновки, що характеризують тенденції розвитку жіночої професійної освіти, специфіку організації навчальної роботи та особливості законодавчого забезпечення закладів освіти для жінок в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

2. Теоретично обґрунтовані загальні підходи до класифікації жіночих закладів освіти та розроблена класифікація типів рукодільних і сільськогосподарських навчальних закладів для жінок.

3. Рекомендації щодо основних напрямів використання прогресивних ідей вітчизняного досвіду роботи жіночих професійних навчальних закладів у нових соціально-економічних умовах розвитку України.

Апробація результатів дослідження здійснювалася у доповідях та виступах на Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Професійна підготовка вчителів початкових класів у контексті гуманізації та гуманітаризації вищої освіти” (Київ, 1999 р.), “Психолого-педагогічні та естетичні аспекти професійно-художньої освіти на межі ХХІ століття” (Черкаси, 1999 р.), на звітній науковій конференції Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України “Неперервна професійна освіта: творчі здобутки і перспективи” (Київ, 2000 р.), на Міжнародних науково-практичних конференціях “Психолого-педагогічні проблеми підготовки інженерно-педагогічних кадрів для закладів професійно-технічної освіти” (Київ, 1999 р.), “Освітні реформи в Україні та Польщі (порівняльний аналіз)” (Львів-Кельце, 2000 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано у 9 одноосібних наукових статтях у журналах. Загальний обсяг опублікованих праць з теми дослідження складає 2,5 авторських аркуші.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та архівних джерел (531 найменування), 18 додатків, що займають 41 стор. Основний текст дисертації викладено на 196 стор. Робота містить 3 таблиці (3,6 стор.) та 2 рисунки (2 стор.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження; визначено його об’єкт, предмет, мету і завдання; викладено концептуальні ідеї історико-педагогічного пошуку; схарактеризовано джерельну базу; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, особистий внесок автора; сформульовано положення, що виносяться на захист; наведено інформацію про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі – **“Професійна освіта жінок в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) як історико-педагогічна проблема”** – здійснено аналіз архівних та літературних джерел, в яких висвітлюються окремі аспекти розвитку фахової жіночої освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. Джерельну базу умовно було поділено на 9 груп: законодавчі, нормативні й управлінські документи місцевого і загальнодержавного рівнів; звітна документація установ, закладів освіти, адміністративних осіб, а також матеріали щодо проведення спеціальних з’їздів, виставок; історико-педагогічні дослідження з проблем розвитку освіти; дисертаційні роботи з історії освіти в Україні; монографії та нариси з історії жіночої освіти; навчально-методична література; розвідки з історії жіночого руху та жіночої особистості в Росії та Україні; довідкова і статистична література; окремі публікації, присвячені розвитку освіти жінок у дореволюційний період на території Російської імперії та в Україні.

Проаналізовано матеріали педагогічних енциклопедій (1929 р. – за ред. А.Калашникова; 1965-1966 рр. – гол. ред. І.Каїров, Ф.Петров), “Енциклопедії українознавства”, 16-томної “Єврейської енциклопедії”, а також збірники правил і програм жіночих і чоловічих фахових навчальних закладів М.Захарченка, В.Маврицького; збірники документів, упорядковані Т.Лубенцем, М.Герасимовим, В.Носовим, С.Анциферовим, Д.Марголіним, П.Юницьким, А.Лаурсоном, Д.Кузьмінім, Н.Фрейбергом. У контексті інших проблем окремі питання жіночої фахової освіти дореволюційного періоду в Україні побіжно розглянуті у працях Я.Звігальського, М.Іванова, І.Лікарчука, М.Пузанова, С.Сірополка, М.Терещенка, Ю.Яворського, а також у нарисах з історії освіти в Україні сучасних авторів (С.Гончаренко, Н.Калениченко, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко).

Серед монографій та нарисів з жіночої освіти цінний фактичний матеріал містять, зокрема, праці О.Ліхачової, В.Овцина, В.Піллер, М.Песковського, а також статті М.Барної, А.Бикової, К.Дупленко, Т.Кара-Васильєвої, В.Кінда, І.Малинко, Е.Мельникової, І.Мищишина, О.Назаревського, Т.Сухенко, І.Шапіро, В.Щербини та інших науковців. Проаналізовано матеріали з історії жіночого руху і жіночої особистості в Росії та Україні (М.Богачевська-Хом’як, С.Русова, О.Щепкіна).

У розділі значну увагу приділено загальній характеристиці професійної освіти жінок в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. На основі вивчення понад 60 літературних та 40 архівних джерел зроблено висновки про те, що в Україні фахові знання жінки здобували у педагогічних, фінансово-економічних, медичних, політехнічних, сільськогосподарських, рукодільних, мистецьких, кулінарних і юридичних навчальних закладах різних рівнів. Серед цих закладів переважали приватні.

Виявлено ряд освітніх жіночих інституцій, раніше не відомих широкому загалу науковців; проаналізовано статистичні дані щодо кількісного та якісного складу педагогічного персоналу та учнів-дівчат у цих закладах. Здійснене вивчення дало

змогу довести, що в Україні створювались умови для здобуття фахових знань знедоленими дітьми, сиротами (у професійних класах і відділеннях при притулках), а також організовувались окремі професійні навчальні заклади для представниць національних меншин.

У розділі викладено дослідницькі матеріали, що відображають особливості розвитку професійної освіти жінок у зарубіжному контексті. На основі 8 монографічних праць, 20 окремих статей, 10 матеріалів з'їздів та виставок й інших джерел виявлено загальні риси розвитку фахової жіночої освіти в Україні та країнах Європи, Азії та в США, проаналізовано можливості професійної реалізації жінок у різних державах у досліджуваний період. Наведено порівняльні характеристики закладів різних профілів у Болгарії, Сербії, Австрії, Франції, Німеччині, Бельгії, Швейцарії, США (строки навчання, особливості навчальних планів і програм, сертифікаційний рівень, розмір можливої оплати праці випускниць тощо).

В Україні у жіночих закладах освіти поряд з вітчизняними використовувались зарубіжні методики викладання різних предметів, а також підручники і навчальні посібники, перекладені з іноземних видань (у тому числі й переклади М.Корфа). Викладачами в них працювали педагоги і майстри з усієї імперії, котрі здобули фахову освіту у вітчизняних навчальних закладах і за кордоном, а також іноземні піддані. Питання фахової жіночої освіти в Україні обговорювалися на всеросійських та міжнародних конгресах і з'їздах (1889-1913 рр.). Творчі роботи вихованок українських професійних навчальних закладів та притулків демонструвалися і відзначалися нагородами на всесвітніх виставках (1893-1900 рр.).

Доведено, що темпи розвитку професійної освіти жінок в Україні були повільнішими у порівнянні з освітою чоловіків. Її розвиток відбувався під впливом соціально-економічних перетворень в Україні, зарубіжних тенденцій у професійній освіті. Навчання у жіночих професійних навчальних закладах не було масовим явищем.

У *другому розділі* – **“Зміст та організація професійної освіти жінок в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття”** – викладено загальні підходи до класифікації жіночих професійних навчальних закладів. З метою визначення типів жіночих закладів освіти враховувалися: напрям (вид) фахової діяльності; рівень кваліфікації спеціаліста; форма організації навчання; статевий склад; відомча підпорядкованість; час функціонування; регіональний підхід; оплата навчання; джерела фінансування.

На основі узагальнення результатів вивчення 33 архівних справ та 21 літературного джерела розроблено класифікацію та схарактеризовано основні типи нижчих рукодільних закладів для жінок: 1. Професійні школи, училища, курси і класи (ткацькі, рукодільні, з крою і шиття, плетення) із загальноосвітнім курсом навчання; 2. Професійні навчальні заклади без загальноосвітнього курсу навчання; 3. Професійні заклади без теоретичної підготовки (навчальні майстерні) з ручної

праці або рукодільні, ткацькі, кравецькі; 4. Ремісничі професійні курси, відділення, класи при загальноосвітніх і фахових навчальних закладах, дитячих притулках; 5. Інструкторські школи. Схарактеризовано також середні заклади названого профілю (окремі курси професійних знань).

Значну увагу в розділі приділено вивченню розвитку сільськогосподарської освіти жінок. З цією метою установи нижчої сільськогосподарської освіти було класифіковано таким чином: 1. Школи, училища і курси домоведення, кулінарної справи та загальні сільськогосподарські. 2. Школи і курси з окремих галузей сільського господарства. 3. Дитячі сільськогосподарські притулки. 4. Сільськогосподарські гуртки (сприяли поширенню позашкільної сільськогосподарської освіти). Середні сільськогосподарські заклади були представлені відповідними курсами і школами. В Україні також діяли курси за програмами вищих сільськогосподарських навчальних закладів.

На основі вивчення широкої джерельної бази ми дійшли висновку, що в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. функціонувала розгалужена мережа жіночих професійних навчальних закладів.

Історико-педагогічний аналіз навчальних планів і програм понад 40 жіночих фахових навчальних закладів дав змогу констатувати, що чільне місце в них посідали загальноосвітні дисципліни, які мали професійну спрямованість і при викладанні яких враховувалися місцеві умови, проблеми конкретного регіону. Поряд з цим значна увага приділялася релігійному вихованню та практичній підготовці учениць.

У розділі схарактеризовано форми та методи організації професійного навчання. Ми дотримувалися класифікації методів навчання за джерелом передачі і сприйняття інформації. У ході наукового пошуку проаналізовано методи і форми організації професійного навчання під час викладання спеціальних, а також тих загальноосвітніх дисциплін, які сприяли поглибленню знань з обраного фаху у відповідних навчальних закладах.

Здійснений порівняльний аналіз діяльності окремих закладів освіти медичного, педагогічного, рукодільного, сільськогосподарського профілів дає підстави стверджувати, що незважаючи на їх слабку навчально-матеріальну базу, педагоги і майстри професійного навчання застосовували різні наочні, словесні і практичні методи, прийоми і форми навчання (у різних співвідношеннях для багатопрофільних установ). Специфіка організаційних форм, зокрема, “рукодільного і політехнічного навчання” здебільшого зумовлювалась необхідністю поєднання двох процесів – навчального і трудового (виробничого). Вітчизняними педагогами, які працювали у жіночих закладах професійної освіти, створювалися авторські методики викладання окремих предметів.

На різних етапах наукового пошуку нами було проаналізовано понад 30 підручників для жіночих фахових навчальних закладів, а також матеріали 10

періодичних видань, котрі використовувались в освітньо-виховній діяльності цих установ. Вся навчально-методична література для вихованок і викладачів жіночих професійних закладів освіти України була видана російською мовою.

Визначено певні особливості забезпечення навчальними посібниками і підручниками жіночих професійних навчальних закладів у другій половині XIX – на початку XX століття. Так, окремі відомства (Міністерство народної освіти, Святий Синод, Головне управління землевлаштування і землеробства) мали Вчені комітети, зусиллями яких видавались списки схваленої ними навчально-методичної літератури для використання у підвідомчих навчальних закладах. Крім того, вибір підручників і посібників у кожному закладі залежав від вказівок місцевих педагогічних рад відповідно до каталогів підручників, виданих Міністерством народної освіти Росії.

У розділі проаналізовано підручники з педагогіки М.Демкова, К.Єльніцького, П.Первова. Висвітлено позитивні ідеї у розвитку теорії і методики професійного навчання, відображені в творах І.Бартошевського, О.Духновича, М.Драгоманова, Т.Лубенця, Х.Алчевської, С.Русової, К.Ушинського.

Схарактеризовано виявлені оригінальні посібники для професійних закладів освіти, зокрема, медичних (В.Скрильніков, Ю.Зунін, Д.Марголін, Л.Чацький, Ф.Найтингейл), політехнічних (А.Бік, Н.Диканський, О.Федорович, О.Оссовецький), комерційних (А.Сковородов, Георгіаді, Ф.Шершеневич), сільськогосподарських (В.Шимановський, Е.Аверкієва, Г.Кондратьєв та ін.) та багато праць з рукоділля (А.Нікітіна, М.Каблукова, С.Давидова, М.Поспелова-Гатцук та інші), серед яких – унікальний підручник з методики рукоділля київської вчительки Марії Бориско.

На підставі аналізу 20 архівних та літературних джерел виявлено документальні матеріали щодо участі жіночих фахових навчальних закладів та окремих жінок України у виставковій діяльності. Про високий рівень фахової підготовки учасниць виставок свідчать відзнаки за виготовлені ними експонати (1847 – 1913 рр.) .

Отже, у другій половині XIX – на початку XX ст. в Україні функціонували різні типи жіночих професійних навчальних закладів, розвивалась видавнича справа у галузі жіночої освіти. Успішність навчального процесу забезпечувалася відповідністю змісту навчальних планів і програм освітнім завданням навчальних закладів, поєднанням різних форм і методів навчання, добором навчально-методичної літератури і періодичних видань.

У *третьому розділі* – **“Управління жіночими професійними навчальними закладами в Україні (1845-1916 рр.)”** – схарактеризовано законодавче забезпечення професійної освіти та фахової діяльності жінок, а також особливості управління відповідними закладами. Встановлено, що до найстаріших документів у галузі управління жіночою освітою належить Імператорське “Положення про управління жіночими навчальними закладами”, затверджене у 1845 р. Згідно з цим документом до губернських навчальних закладів Відомства установ Імператриці

Марії належали інститути шляхетних дівчат у Києві, Одесі та Харкові, професійні жіночі училища Миколаєва, Севастополя, Одеси. Під безпосереднім наглядом “Імператриці Олександри Феодорівни” перебував Полтавський інститут шляхетних дівчат. Управління названими закладами здійснювалося “Головною Радою”, котра функціонувала за “Височайшими повеліннями Їх Імператорських Величностей” та виконувала “дорадчу, наглядацьку та координаційну” функції щодо організації навчально-виховного процесу, кадрових та господарських питань. Безпосереднє управління названими інститутами та училищами здійснювалися започаткованими при них місцевими Радами, до складу яких входили начальниці, інспектори класів та представники господарської частини. З 1855 р. у жіночих навчальних закладах моральне та трудове виховання здійснювалося за імператорськими “Інструкціями начальницям жіночих навчальних закладів і членам місцевих рад з частин навчальної та господарської”.

Фахові жіночі навчальні заклади (державні і приватні) підпорядковувалися різним установам – Міністерству торгівлі і промисловості, Міністерству внутрішніх справ, Духовному відомству, Міністерству народної освіти, Відомству установ Імператриці Марії та іншим. Три останніх відомства відігравали винятково важливу роль в управлінні жіночими професійними навчальними закладами та дитячими притулками (займалися фінансуванням, здійснювали нагляд за навчально-виховним процесом тощо).

Виявлено, що Міністерство народної освіти в порівнянні з іншими управлінськими структурами мало значно ширші повноваження. Воно тримало у полі зору не лише підвідомчі йому, зокрема, жіночі професійні навчальні заклади, а ще й виконувало координаційні функції щодо діяльності інших відомств в освітянській галузі (вироблення правил на здобуття різних фахових звань, поширення навчально-методичної літератури, обговорення звітів про роботу технічних і ремісничих навчальних закладів тощо). Наприкінці ХІХ століття назване міністерство, поряд з іншими питаннями, займалося також педагогічним напрямом жіночої освіти. У 1884-1900 рр. у цьому відомстві створювалися комісії із загальної та професійної жіночої освіти, а в 1900 р. було відкрито Відділ жіночої фахової освіти. У роботі спеціальних комісій та відділу брали участь представники Духовного відомства, Міністерства фінансів та Відомства установ Імператриці Марії. У 1888-1914 рр. названі та інші структури, а також приватні особи створювали проекти розбудови жіночої професійної освіти, але жоден з них не було повністю втілено у життя. Поряд з іншими причинами це зумовлювалося недостатньою увагою уряду до проблем жіночої освіти, подіями перед Першою світовою війною, а також розпочатим у 1915 р. загальним реформуванням школи.

Окремі заклади освіти для жінок діяли на підставі особливих статутів.

В управлінні закладами жіночої професійної освіти брали участь училищні ради (органи громадського управління справами освіти в губерніях і повітах) та

земства (відкривали та утримували професійні школи, контролювали їх діяльність), почесні попечителі і наглядачі навчальних закладів (наглядали за ходом навчально-виховного процесу, стежили за станом та збереженням навчально-матеріальної бази), педагогічні ради (займалися формуванням учнівського та педагогічного складу, розробляли навчальні програми, розглядали річні звіти). З метою вирішення господарських питань при жіночих закладах створювалися господарські комітети.

Оперативне управління конкретними закладами освіти для жінок здійснювалося безпосереднім керівником – начальницею (начальником), завідуючою (завідувачем), наглядачками. У деяких закладах завідуюча водночас була і засновницею, і попечителькою.

Директори та інспектори народних училищ співпрацювали з попечителями навчальних округів і наглядали за ходом навчально-виховного процесу у підвідомчих їм установах, контролювали стан матеріально-технічної бази, а також піклувалися про запровадження додаткових предметів і ремесел за рахунок небюджетних коштів. У ряді вищих закладів освіти управління здійснювалося попечительською та педагогічною радами, директором, зборами відділень і правління.

На основі узагальнення результатів аналізу ряду нормативних документів нами визначено напрями законодавчої діяльності уряду у галузі державної служби жінок, зокрема: видання наказів щодо прав та обов'язків жінок-службовців, їх професійної реалізації; порядок отримання нагород за належне виконання службових обов'язків; пенсійне забезпечення тощо.

Аналіз архівних джерел дав змогу дійти висновку, що у Росії у другій половині XIX – на початку XX століття законодавче забезпечення фахової освіти та професійної діяльності жінок здійснювалися іменними законоположеннями імператорів; нормативно-правовими документами, розробленими Державною Думою і Радою Росії, різними відомствами й установами та розпорядженнями уповноважених адміністративних осіб на рівні навчальних округів. У досліджуваний період у Росії не було державної інституції, яка б ініціювала комплексне законодавче забезпечення жіночої професійної освіти різних профілів і рівнів.

ВИСНОВКИ

1. Здійснення наукового пошуку дало можливість сформулювати висновок про те що, питання розвитку жіночої професійної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. не було предметом спеціальних історико-педагогічних досліджень. У вивчених матеріалах (архівних джерелах, історико-педагогічній, філософській, навчально-методичній літературі, періодичних виданнях, дисертаціях, законодавчо-правових документах) наводиться лише поверхнева інформація про сільськогосподарські, педагогічні, медичні, комерційні жіночі навчальні заклади або фрагментарна, часом без посилань на джерела, характеристика професійної освіти

жінок за окремими напрямками. На основі архівних та літературних документів і матеріалів складено хронологічну таблицю, в якій систематизовано основні факти і події з історії розвитку жіночої професійної освіти в Україні у 1839 – 1916 рр.

2. Під професійною (або фаховою) освітою жінок розуміємо підготовку у навчальних закладах (жіночих та із спільним навчанням дівчат і хлопців) фахівців різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності у сферах освіти, науки, а також у промислово-господарському комплексі. Виявлено загальні тенденції розвитку жіночої професійної освіти в Україні у зарубіжному контексті: добір викладацького складу, який уможлиблював співпрацю спеціалістів – іноземних підданих та вітчизняних педагогів і майстрів, котрі здобули освіту за кордоном, або у навчальних закладах Російської імперії; урахування зарубіжного досвіду при створенні окремих професійних навчальних закладів для жінок; надання можливості випускницям окремих вітчизняних фахових закладів освіти (на підставі свідоцтв про їх закінчення) вступати без іспитів до ряду зарубіжних навчальних закладів; навчання українських жінок із забезпечених верств населення у закладах освіти різних профілів і рівнів за кордоном; використання зарубіжних методик викладання навчальних дисциплін поряд із вітчизняними підручниками та навчальними посібниками, перекладеними з іноземних видань; наявність у навчальних програмах із спеціальних дисциплін жіночих професійних закладів України відомостей про зарубіжні заклади освіти та підготовку педагогічного персоналу для них; участь вітчизняних жіночих фахових навчальних закладів та відділень у міжнародних виставках та іноземних закладів жіночої освіти – у виставковій діяльності, організованій в Україні; обговорення досвіду роботи зарубіжних і вітчизняних жіночих професійних навчальних закладів на з'їздах і конгресах різних рівнів, засіданнях товариств тощо. Ряд західноєвропейських країн та США давали жінкам можливість набути більший спектр професій та створювали більш сприятливі умови для професійної реалізації жінок у сфері обслуговування, комерції, науки та освіти тощо. Історично склалося так, що на кінець XIX – початок XX ст. більшість країн Західної Європи, США були незалежними, централізованими. Україна на той час входила до складу Росії та Австро-Угорщини. Тому формування мережі жіночих професійних закладів мало свої специфічні особливості, котрі формувалися під впливом суспільних подій, спрямованих на боротьбу за національне самовизначення, збереження національної культури (зокрема, мистецтва, народних традицій, ремесел, побуту).

3. Визначено особливості розвитку жіночої професійної освіти в Україні: наявність різнорівневих, різнопрофільних, сезонних жіночих професійних навчальних закладів із денною, вечірньою, заочною і стаціонарною формами навчання; функціонування фахових закладів освіти для різних верств населення, знедолених дітей, представниць національних меншин; відставання від фахової освіти чоловіків; існування здебільшого приватних жіночих та із спільним

навчанням хлопців і дівчат фахових навчальних закладів; наявність розгалуженої мережі закладів професійної освіти для жінок, часом без статутів та чітко визначених правил, кваліфікаційних рівнів спеціалістів; активна участь жіночих професійних навчальних закладів у виставковій діяльності.

4. Теоретично обґрунтовано підходи до класифікації жіночих професійних навчальних закладів за: напрямом фахової діяльності (сільськогосподарські, рукодільні, кулінарні, мистецькі, педагогічні, медичні, політехнічні, фінансово-економічні, юридичні); рівнем кваліфікації спеціаліста: нижчі, середні, вищі; формою організації навчання: денні, вечірні, екстернат; статевим складом (жіночі та заклади, де разом навчалися хлопці і дівчата); відомчим підпорядкуванням; джерелами фінансування (приватні; державні; синодальні; земські; ті, що існували за рахунок самофінансування; такі, що фінансувалися з місцевого бюджету та інших джерел); регіональним показником (розподіл по губерніях та навчальних округах); часом функціонування (сезонні, постійні та тимчасові); оплатою навчання (платні і безплатні). Розроблено класифікацію сільськогосподарських і рукодільних закладів жіночої професійної освіти.

5. Здійснений аналіз змісту і форм організації професійного навчання жінок у досліджуваний період показав, що в основу навчального процесу було покладено ґрунтовний загальноосвітній фундамент (для окремих спеціальностей – гімназійний рівень). Поряд з цим діяли навчальні заклади, в яких загальноосвітні дисципліни не викладалися, а також ті, котрі не мали сталих навчальних планів і програм. Зміст навчальних програм мав певні особливості: професійне спрямування загальноосвітніх та практичне – фахових дисциплін; врахування потреб місцевого населення та природно-кліматичних умов конкретного регіону; інтегрування змісту навчальних предметів. Навчальними планами передбачалося здійснення релігійного виховання учениць.

З метою підвищення якості набутих знань педагоги цих закладів поєднували словесні, наочні та практичні методи викладання, різні форми організації навчання. Зокрема, проводилися екскурсії, практичні і лабораторні роботи, організовувалися виставки творчих робіт тощо. У досліджуваний період книговидання для жіночих закладів освіти здійснювалось російською мовою. Не існувало жодної управлінської структури, яка б займалася комплексним вирішенням питань у цій сфері.

6. Виявлено особливості законодавчого забезпечення жіночої професійної освіти, зокрема: наявність великої кількості суб'єктів законодавчого забезпечення фахової освіти жінок та їх професійної діяльності; видання імператорських наказів щодо управління окремими типами жіночих закладів освіти; підпорядкування різним відомствам; підтримка приватної ініціативи у галузі жіночої професійної освіти; регулювання видавничої діяльності на рівні міністерств; нагляд та контроль за навчально-виховним процесом у фахових навчальних закладах; чітке визначення джерел фінансування жіночої освіти. У досліджуваний період у Росії не було

єдиного органу державної влади, який би постійно опікувався жіночою професійною освітою.

7. Провідні ідеї позитивного історичного досвіду функціонування жіночих фахових навчальних закладів в Україні можна використати для створення закладів освіти нового типу, законодавчої та нормативної бази жіночої професійної освіти. Доцільно запровадити книгодрукування з метою навчально-методичного забезпечення потреб професійної освіти жінок, започаткувати спеціальний науково-методичний часопис з названої проблеми, відновити виставкову діяльність і залучити до її організації державні структури, громадськість.

Здійснене дослідження є лише одним з перших кроків у вивченні досвіду роботи жіночих професійних закладів освіти в Україні у дореволюційний період. Результати наукового пошуку з історії розвитку ремісничої освіти жінок знайдуть втілення у методиках викладання ручної праці у загальноосвітніх школах та фахових дисциплін у профтехучилищах, а також у спеціальній навчально-методичній літературі. Основні положення і висновки дисертації сприятимуть подальшому реформуванню системи національної професійної освіти, стануть базою для наступних наукових досліджень з теорії та методики професійної освіти, історії педагогіки.

Визначено перспективні напрями подальшого вивчення цієї багатогранної проблеми: зміст та організація вищої фахової освіти жінок різних профілів; особливості розвитку жіночої професійної освіти на західноукраїнських землях; зарубіжний аспект фахової підготовки жінок у професійних навчальних закладах в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Аніщенко О. Фахова підготовка дівчат у дитячих притулках (1839-1911) // Шлях освіти. – 2000. – № 1. – С. 40-42.
2. Аніщенко О. Деякі аспекти розвитку жіночої педагогічної освіти в Україні // Початкова школа. – 2000. – №3. – С. 46-47.
3. Аніщенко О. Розвиток професійної освіти жінок в Україні (1863-1917 рр.) // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – №3. – С. 369-379.
4. Аніщенко О. Жіноча професійна освіта для національних меншин в Україні (80-ті роки ХІХ ст. – 1917 р.) // Професійна освіта: педагогіка і психологія. – 1999. – №1. – С. 297-306.
5. Аніщенко О. Забезпечення навчально-методичною літературою з ручної праці жіночих професійних навчальних закладів в Україні (1882-1905 рр.) // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. – Київ; Запоріжжя, 1999. – Вип. 14. – С. 172-176.
6. Аніщенко О.В. Математика і фізика у Людмилинській жіночій школі сільського домоведення та садибного господарства (м. Мрин, Ніжинського повіту

Чернігівської губернії) // Фізико-математичні записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя: Зб. наук. пр. – Ніжин, 1999. – С. 49-50.

7. Аніщенко О.В. Про роль дисциплін природничо-математичного циклу в жіночій комерційній освіті на терені України (1896-1917 рр.) // Фізико-метематичні записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя: Зб. наук. пр. – Ніжин, 1999. – С. 50-52.

8. Аніщенко О. Професійна підготовка сестер милосердя в Україні в ХІХ – на початку ХХ ст. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – №5. – С. 136-143.

9. Аніщенко О.В. Деякі питання розвитку жіночої сільськогосподарської освіти на Чернігівщині (1890-1914 рр.) // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин, 1998. – С. 98-100.

Аніщенко О.В. Розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, Київ, 2000.

У дисертації відтворено історію розвитку професійної освіти жінок в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття; схарактеризовано стан дослідженості обраної теми у педагогічній теорії; проаналізовано особливості функціонування мережі жіночих професійних навчальних закладів з підготовки фахівців різних кваліфікаційних рівнів та спеціальностей; виявлено тенденції розвитку жіночої професійної освіти у зарубіжному контексті та особливості змісту і форм організації фахового навчання жінок в Україні; обґрунтовано підходи до класифікації закладів жіночої професійної освіти; здійснено класифікацію навчальних закладів сільськогосподарського та рукодільного профілю; розкрито особливості законодавчого забезпечення фахової освіти та професійної діяльності жінок.

Визначено основні напрями використання позитивних ідей функціонування жіночих професійних навчальних закладів в нових умовах соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: нижча, середня і вища професійна освіта жінок, професійні жіночі навчальні заклади.

Анищенко Е.В. Развитие профессионального образования женщин в Украине (вторая половина ХІХ – начало ХХ века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по

специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Центральный институт последипломного педагогического образования АПН Украины, Киев, 2000.

В диссертации воссоздана история развития профессионального образования женщин в Украине во второй половине XIX – в начале XX века. Изучены и проанализированы архивные источники, историко-педагогические, философские, научно-методические материалы, отчетная документация разных учреждений и административных лиц, а также результаты диссертационных исследований и периодические издания, в которых освещается названная проблема. Определены основные предпосылки развития женского профессионального образования и дана его общая характеристика. С учетом социально-экономических, общественно-политических событий в Украине, а также специфических целей, задач и функций, зарубежных тенденций развития женского профессионального образования, выявлены особенности специальной подготовки женщин в профессиональных учебных заведениях разных профилей и уровней. Составлены сравнительные характеристики отдельных отечественных и зарубежных учебных заведений (немецких, американских, французских) промышленно-рукодельного профиля. Охарактеризованы нормативно-правовые документы, которые регулировали работу женских профессиональных заведений разных уровней, специализации и координировали профессиональную деятельность женщин. Проанализировано влияние государства, церкви, а также частных лиц, благотворительных и просветительных обществ на развитие женского профессионального образования в Украине. Осуществлен анализ особенностей развития сети специальных профессиональных учебных заведений (женских, а также с совместным обучением лиц женского и мужского пола) в Украине во второй половине XIX – начале XX века. Определены общие зарубежные тенденции развития женского профессионального образования, а также возможности профессиональной реализации женщин в Украине и зарубежных странах в исследуемый период. Уделено внимание проблеме специального образования представительниц национальных меньшинств, обездоленных детей, сирот. Рассмотрены особенности содержания и организации профессионального образования женщин (проанализированы учебные планы и программы, уставы, формы и методы обучения, учебно-методическая литература, а также периодические издания). Выявлены особенности развития книгоиздания для научно-методического обеспечения женского профессионального образования. Освещена роль и значение международных, всероссийских и региональных выставок в организации профессионального образования и трудовой деятельности женщин. Теоретически обоснованы подходы для классификации женских профессиональных учебных заведений, а также определены их типы. Осуществлена классификация женских учебных заведений рукодельного и сельскохозяйственного профилей. Разработана

обобщенная схема организационно-педагогических форм подготовки квалифицированных специалистов в женских профессиональных учебных заведениях Украины.

На основе архивных источников выявлена роль ряда женщин-ученых, методистов, а также общественных деятелей, которые содействовали развитию женского профессионального образования в Украине и не известны широкому кругу исследователей. Охарактеризована сущность управления женскими профессиональными учебными заведениями, определены их особенности как субъектов управленческого воздействия. Проанализировано законодательное обеспечение женского профессионального образования, а также профессиональной деятельности женщин. Определена ведомственная принадлежность изученных женских профессиональных учебных заведений (медицинских, педагогических, сельскохозяйственных, рукодельных, кулинарных, политехнических, финансово-экономических, юридических, художественных, музыкальных). Рассмотрены частные и государственные проекты развития профессионального образования женщин в дореволюционный период. Воспроизведены и проанализированы выявленные оригинальные документы, характеризующие учебно-воспитательный процесс в этих учебных заведениях. Разработана хронологическая таблица документов, в которой систематизированы основные события и факты из истории развития низшего, среднего и высшего профессионального образования женщин, а также их трудовой деятельности в исследуемый период.

Теоретически обоснованы основные направления рационального использования положительных идей из истории развития профессионального образования женщин второй половины XIX – начала XX века в реформировании профессионального образования Украины в современных условиях.

Ключевые слова: низшее, среднее и высшее профессиональное образование женщин, профессиональные женские учебные заведения.

Anishchenko O.V. Woman Professional Education Development in Ukraine (the second half of the 19th century – beginning of the 20th century). – Manuscript.

A dissertation for a candidate's degree (education). Speciality 13.00.04 – Theory and methods of professional education. – The Central Institute for the Inservice Teacher Education at the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2000.

The dissertation deals with the history of woman professional education development in Ukraine in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century; the extent to which this theme has been so far investigated in education theory is characterized in this research; the peculiarities of the functioning of the networks of woman professional education institutions preparing specialists at all kinds of qualification levels and different fields have been analyzed; the woman professional education development tendencies in the foreign context and the peculiarities of the content and organization forms of woman

professional education in Ukraine have been revealed; general approaches to the classification of women professional education institutions have been grounded; a classification of institutions of agricultural and needle-work types has been suggested; some peculiarities of legislative security of women professional education and practice have been revealed. The main directions of the use of positive ideas of woman professional education institution functioning under the new conditions of Ukraine's socio-economic development.

Key words: woman elementary, secondary and higher professional education, woman professional education institutions.

Підписано до друку 26.09.2000

Формат 60x90/16

Ум. друк. арк. 0,9
Замовлення № 112

Обл.-вид. арк. 0,9

Тираж 100

Редакційно-видавничий відділ
Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя,
м. Ніжин, вул. Кропив'янського, 2

 8(04631) 2-22-37